

TOPÒNIM BOLVERSÀ

LUCIANO GIBELLI

Dla granda varietà dij cas ch'a rësguardo ij Topònim derivà dai nòm d'erbe e piante i memorierai mach GRESSONEY, da *Crescen eyo*: che ant ël "titch" dël pòst a veul dì "Chërsen mare", visadì "Mare dël chërsen, Anté ch'a-i nass ël chërsen"; erba che ancora bele ancheuj a chërs ant lòn ch'a-i resta dla pian-a formà milanta-milantani andarera da 'n lagh: GRESMATTO, da *Crescen matto*; visadì "Chërsen pra, Pra 'd chërsen, Pian-a dël chërsen": giusta Gressoney.

Ahidemì! am pija la man. Pen-a 'd jer a l'é 'l topònim DUC, un pòst ëdzora a Mattie, an comba 'd Susa, con l'étim ch'a-j riva da 'n galarù "Duce" dëscrostà, piturà an sla muraja 'd na grangia solitaria piassà a randa dla stra.

Dl'àutr-ger, nopà, vassì n' esempi ch'a mostra lòn ch'as pàira dësnautesse la leugna rèis d'un topònim: ant ël 1872 a sè riorganisa a Firense l'Institut Geogràfich Militar, ël meritant "IGM", ch'as farà onor con la notòria Gran Carta d'Italia al 100.000 e con le pì notòrie e popolar "Taulëtte" al 25.000, pèr arlevé le quaj a sè spantio pèr ij nòstri brich vaire e vàlid técnich.

Costi-sì, pèr maleur, a l'avio pòca o nen confidensa con la lenga franca dle nòstre Gent viton-e e a-j ariessìa pa sempe fàcil anregistré ij topònim, che mincatant a traduvìo a truch e branca.

Na preuva eclatant a s'arleva dal Feuj al 25.000 "SESTRIERE, 66.I. NE - Reticolà 30/82" anté che 'l sit *Beau soleil* (topònim ch'a s'ancontra soèns an sle nòstre montagne pèr indiché un post *solì, ansolà*), pronunsià da cole Gent francòfone, a l'é stàit convertì da j'arlevador dël 1892 ant ël ridìcol SOLEIL BOEUF, scambianda "bel" con "beu".

N'àutr leu ansolà dla Provinsa Granda, visadì 'l *Beau soleil* ëd le grange omònime dla comba dël Prèit, mersì a la tusa manìa d'italianisé (Arcognition topogràfica dël 1929), a dventa stupidament "civilisà" an SOLEGLIO BUE (Feuj "PRAZZO, 79.III.NO - Reticolà 22/45").

Ma la Némési an dà l'arvangia: na località a randa dlë stradon ch'a cala anvers Biela, tra Vermogn e Mongrand, squasi a la crosiera con la stra ch'a cala da Zubièn-a, ciamà *Calè dla Bessa*, visadì "calà, dissèisa dla Bessa", a l'é dventà CHALET DELLA BESSA ma 'l viandant ch'a sà nen a l'avrìa 'n bel sërché na "Casòta a la svissera" ch'a-i é nen.

A son le trasformassion portà dal penetré dl'italian a caval dij sécoj XVI e XVII ant le sempe pì accessibile combe alpin-e: ël MONTE ROSA e 'l PLATEAU ROSA a devo sò nòm a l'espression pre-romanza pèr *Sima*, com a l'ha spiegà 'l savant Luis Bruno a propòsit dël mont ROSA DEI BANCHI, visadì *Roise de bancs = Sima, Ponta dle balme* (Bantse).

Parèj ëd medieval *Mons silvus*, visadì 'l mont ch'a sponta fòra dla gran *Silva* che pì satìa 'd cola d'ancheuj a-i era giusta an sij sò pendiss, a dventa prima-prima *Mon Serven*, peui *Monservin*, visadì 'l MONTE CERVINO, esclus dël tut ij serv.

La valdostan-a PUNTA GRAN SAN PIETRO a l'é nèn d'àutr che 'l *Grante Pèirro*, visadì la "gran pera" o "ròca" an patoà; tanme 'l GRAN PARADISO a l'é stàit prima-prima la *Grante Parei*, la "granda muraja".

A l'istessa manera l'*Àuta parai o Àuta prèja* 'd Pavon-Canavèis a l'é dventà 'l brich APPAREGLIO e 'l *Ri bess* (da "Bësson, Besch", vej piemontèis pèr "Binà, Binel, Dobi, Bëscans, Tanme tajà an doi, Ch'a ven a formene doi") giusta l'antich "dobi" cors ëd la Dòira Bàutia pre-roman-a, ancora sò *bësch* (sfiorador) e *bëst* (scursa) ant le bùrie dël 1755 e 1839, ancheuj a l'é RIO RIBES senza fè part ëd le piante sassifraghe.

Natural trasformassion, donca, sfrandà e da nen pairé fërmela, ansi, godìbila pèr l'arsërca etimològica tavòta malasiosa ma a la finitiva storicament definìbila a travers ëd na meusia e passionanta metamòrfosi, tanme *Alimount*, pèr "Montagne maritime", dventà LIMONE PIEMONTE.

A l'é nen bon-a da digerì, nopà, la ràpida trasformassion dovù a la tusa e dròla colonisassion itàlica. An costa manera ij topònim, nà dal midem sò esse an fonsion dël lengagi 'd na popolassion, a ven-o bolversà, dësquinternà e anulà ant ël sò significà essensial: *Passou* che an bielèis a veul dì "svass, dëstraversament" ëd na dòira, a l'é dventà PASSATORE. *Ser vej*, ch'a veul dì "autura antica", l'é dventà CERVELLI. *Bel veje*, ch'a dis un pòst d'andoa a l'é "bel vèdde" (belvédér), a l'é dventà BELVEGLIO.

E còsa dì dij *Moj riondi*, visadì "mojiss, baciass ariond" dventà stupidament LAGHETTI MOGLI ROTONDE? Midem ëstupor për la frassion MOGLI SOPRANE e MOGLI SOTTANE dla comun-a langareula d'Arguél.

E parlanda 'd dònne godomse la valdostan-a CRESTA DI ISOLINA ch'a riva da *Crête des ollines* (Crèsta dl'erba olin-a, cola ch'a mangio ij camoss); e la ruà 'd Caluso tra Arè e Civass, CAROLINA, topònim derivà da *Ca a la rolin-a*, visadì "Ca anté ch'a-i é la rolin-a", na cita rol.

Èl *Merze* (Malèzzo) ant la gnòca interpretassion levantin-a a l'ha giugaje në spussolent tir a la nossenta COMBA MERDEUX, e 'l compaisan salassin *Mont dij merzon* (Mont dij gròss malèzzo) àora a l'é lè pseudo-fiaros MONTE MERDENZONE.

Èl *Mont mars*, visadì franch "mars, ch'a va a tòch, malandàit, drocheri" për le vistose dëscarie 'd rocasson sfrandà an sij sò pendiss rochiss, a l'é dventà MONTE MARZO. A-i é d'argioj che le ponte con le quaj a s'ancaden-a a la crèsta tra la comba Soan-a e cola dël Ciusela a sio nen dventà gené, fèrvé, avril, magg e giugn!

Giusta an Valciusela 'l *Ri bordèive*, visadì ël "Ri anté ch'a-j colo j'ève", "Bordon", "Bordinal", a l'é levantinisasse an RIBORDONE. La *Còsta bordèive*, visadì la "Crèsta ch'a spartiss j'ève" a N/E dël Mont Giavin, che soe eve a sluvio a la fin ant ël ri "Ribordone" 'd Valciusela, ancheuj a l'é italianisasse an COSTA BORDEVOLO. La midema trasformassion a dev esse capitaje al torent RIBORDONE e a la comun-a che dal midem a pija 'l nòm.

Ancora l'eva, antica arsorsa 'd survivensa, a l'avìa daje 'l nòm a na comun-a formasse giusta antorn a le *Sorz d'eive*, ma ancheuj a l'é sparìa ant l'itàlich SORDEVOLO che con la ciorgneria a l'ha gnente da spartì. Sèmper an Valciusela, ëdcò chila testimòne d'antich rituaij anreisà a le tante copele ch'a 'nmasco le nòstre combe alpin-e, ël *Farmont*, valadì ël "Mont farò, Mont dij farò, dij Ciàir", a l'é dventà la montagna CHIAROMONTE. Da l'almànich *Hoch* = Àut, për "Alp, Còl, Pass" a rivo - i sito chèich esempi - ij topònim *Lysjoch* an sël Montreusa, ij vilagi d'*Ailoche* ant ël vèrslèis, *les Houches* an Savòja, la *Grand'Hoche* e 'l pass omònim tacà a Beaulard e 'l *Prato dell'oc* tacà al Sestrières già tant italianisà d'an-nebieje l'ètim, contut senza rivé a jë stravirà valciuselèis ALPE OCHE e BOCCA DELLE OCHE che con ël gròss osel dai pé palmà e 'l bèch grosen a l'han gente da vèdde.

Visavì al pass ëd la Grand'Hoche, al dèdlà dla Dòira 'd Bardonecia, ël MONTE VIN VERT as riferiss franch nen a n'anmaginari vin verd përchè a l'é nèn d'àutr che 'l Mont Vinverre, visadì 'l "Mont ëd le marmòte", dal piemontèis Vinvèra për "Mamifer rusieur" (latin *Viverra*).

La borgà 'd Seto-Viton *Tor d'Aniel*, visadì "Tor ëd j'Aniel", dla famija "Aniél", a l'é dventà TORRE DANIELE combin che da lì a sia mai passaje 'l profeta giudé campà ant la fòssa dij lion.

A mont ëd Përosa-Argentin-a 'l *Ri dl'agreu o Riou dl'agrevou*, visadì 'l "Ri dël làur ëspinos" tant an piemontèis che ant ël patoé local, a l'é dventà RIO LA GREVE e ij plancard piassà an sla Statal 23 a lo diciaro - për ij turista fransèis ch'a calo për la comba - tanme "Ri dlè siòpero".

Coste triste testimonianse dla tusa colonisassion itàlica a chito con cost emblemàtich esempi: ël torent *Armireul* ch'a cala dai pendiss dël Mont Freidor anvers Giaven, nopà d'italianisasse ant un lògich "Armirolo" - combin ancora dëscutìbil - a l'é stàit ansivilì (!) an rio ROMAROLO.

(Da Ij Brandé, *Armanach ëd Poesia Piemontèisa 1991*)